

2. Кругляк Ю. М. Ім'я вашого міста : Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР. Київ : Наукова думка, 1978. 152 с.
<https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKruhliak+Yurii%2FImia+vashoho+mista+Pokhodzhennia+nazv+mist+i+selysch+miskoho+typu+Ukrainskoi+RSR.pdf>

Оксана Савка,

Олена Савка,

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Галина Бачинська

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГОЛОВКІВ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА СМІКА

Сучасна наука приділяє значну увагу дослідженню структурно-семантичних одиниць тексту, серед яких заголовки розглядається як важливий елемент, що виступає найпершою ознакою творів різного характеру. Він є першим знаком тексту, з яким стикається читач, і тому відіграє ключову роль у формуванні його початкового сприйняття. Заголовок надає читачеві уявлення про зміст твору, його тему та настрій, а також задає напрямок подальшого сприйняття читачем цілого тексту. Адже автор, використовуючи заголовок, прагне спрямувати реципієнта на певне переосмислення образів або мотивів твору.

Підвищений інтерес до заголовка зумовлений його структурним різноманіттям, багатофункційністю та особливим місцем у тексті, що активно досліджується сучасними лінгвістами та літературознавцями.

Існує чимало наукових праць, присвячених аналізу різних аспектів заголовків, зокрема дослідження А. М. Коваленка, О. Ю. Богданова, В. А. Кухаренко, Г. В. Бачинської, А. П. Загнітка та інших учених. Однак, попри значний науковий інтерес до проблематики заголовка, питання структури назв поетичних творів Олександра Сміка залишаються недостатньо вивченими. Адже, скільки б не було сказано чи написано про заголовок, цілком вичерпати цю тему неможливо — настільки вагомою є його роль у художньому тексті.

Мета нашої статті - проаналізувати структурні і лексико-семантичні особливості заголовків, які представлені у творчості Олександра Сміка.

Олександр Смик - відомий український бард, поет, драматург, публіцист, музикант, митець-інтелектуал і громадсько-політичний діяч, який зробив вагомий внесок у культурне життя не лише Тернопільщини, а й усієї України. Заслужений діяч мистецтв України, він є єдиним у державі членом п'яти національних спілок - письменників, театральних діячів, кобзарів, журналістів та Всеукраїнської музичної спілки. Лауреат міжнародної літературної премії Уласа Самчука, і премії Краківської конфрадерності поетів, а також всеукраїнських премій Василя Стуса, братів Лепких і Володимира Гнатюка, Олександр Смик - вічний бунтар, чия творчість глибоко вплетена у духовну тканину сучасної української культури.

Заголовки художніх творів мають виразно функціональний характер, адже відіграють важливу роль у розкритті змісту, ідейного задуму та емоційного настрою тексту. У більшості сучасних творів семантика заголовка пов'язується з поняттями «предмет», «дія», «явище», «час», «місце», «герой», а також «простір», «почуття» тощо.

На основі аналізу семантичного наповнення заголовків у творчості Олександра Смика в межах категорії «герой» можна виокремити такі групи:

1) відперсональні заголовки, наприклад: *«Лора»*, *«Поштарик»*, *«Апостол»*, *«Діоген»*, *«Лілі-путін»*, *«Жиденя»*, *«Молодший санінструктор»*, *«Жінка без минулого»*, *«Катерина»*, *«Степанида»*, *«Андрію із свідків Єгови»*, *«Капрі.Люба із Чорткова»*, *«Королева червоних ліхтарів»*, *«Маруся Соколовська»*, *«Зеки пішли на Донбас»*, *«Мама тримається»*, *«Президент війни»*, *«Мольфарка»*, *«Снайпер Воллі»*, *«Беженець»*, *«Дівчина із ликом Богородичним»*, *«Дружині Марійці»*, *«Миротворець»*, *«Рейтан»* та інші.

2) відзоолексемні заголовки, серед яких: *«Таргани»*, *«Лелеки, на злет!»*, *«Білі гуси»*, *«Хрущі залетіли»*, *«Худобина»*.

У межах цих двох типів заголовків письменник уже на дотекстовому рівні задає читачеві орієнтир щодо головного героя твору, іноді уточнюючи його соціальний статус, даючи оцінку чи характеристику персонажу, а також розкриваючи його віросповідання, професію або рід занять.

У дослідженому матеріалі виділяємо назви неживих об'єктів, які, будучи заголовками, переходять із звичайних назв у власні.

До предметних заголовків належать: *«Піаніно»*, *«Мішень»*, *«Джевелін»*, *«Вальс з Україною»*, *«Твоя в'язниця»*, *«Віз»* тощо. У заголовках цього типу центральним елементом є конкретний об'єкт матеріального світу або його символічне втілення. Такі заголовки, як *«Піаніно»*, *«Мішень»*, *«Джевелін»*, *«Віз»* тощо, актуалізують предмети, що несуть важливе смислове навантаження, стаючи знаками певних емоцій, подій чи ідей. Інші назви, наприклад *«Вальс з Україною»* чи *«Твоя в'язниця»*, поєднують предметну основу з метафоричністю, що надає їм додаткової глибини та асоціативності. У такий спосіб предметні заголовки у творчості Олександра Смика виконують не лише номінативну, а й художньо-символічну функцію, увиразнюючи тематику та емоційний тон його поезії.

Деякі заголовки позначають місце події або стають початком сюжету: *«Село Рай під Бережанами»*, *«Прощання з Кременцем»*, *«Дорогою на Кіровоград»*, *«В гостях у Стаса»*, *«Хресна дорога у Ватикані»*. Такі назви виконують орієнтаційну та смислотворчу функції: вони задають просторові координати твору, допомагають читачеві уявити художній простір і налаштовують на відповідний емоційний тон. Завдяки їм текст набуває більшої виразності, а образний світ поета — глибини та реалістичності.

Однією з головних рис художнього тексту є **образність**, адже саме вона активізує уяву та сприйняття читача. Тому заголовок має бути **яскравим і виразним**.

На лексичному рівні цього досягають за допомогою різних засобів, зокрема **епітетів**, як-от: «*Чорний брат, білий брат*», «*Чорні люди. Біла кров*», «*Помаранчева зима*», «*Пальмове українство*», «*Нічний дозор*», «*Геополітичне пекло*», «*Бункерна колискова*», «*Чорне сонце*», «*Відкрите небо*», «*Післявоєнна мантра*», «*Карпатські роздуми*», «*Розхристана Україна*» та інші.

Епітети в заголовках використовують для того, щоб привернути увагу читача, створити емоційний настрій і зробити заголовок виразнішим. Вони допомагають передати почуття, підкреслити авторське ставлення до події чи явища, надати заголовку образності й оригінальності. Завдяки цьому заголовок легше запам'ятовується і справляє сильніше враження на читача.

Будь-яка мовна одиниця, використана в заголовку, набуває номінативної функції. Найчастіше номінативні ознаки виражені іменниками, що робить їх найбільш уживаним граматичним класом у заголовках.

Найчастіше вживаною моделлю є однослівні іменникові заголовки у формі називного відмінка однини, рідше множини, наприклад: «Сніги», «Віз», «Кредо», «Лічилка», «Нація», «Благословення», «Враження», «Троща», «Межа», «Лажа», «Мішень», «Піаніно», «Джевелін», «Терен», «Метаморфози», «Шагрень» тощо.

Менш поширеними є заголовки, виражені прийменниково-відмінковими формами з локативним значенням, наприклад: «*На війні як на війні*», «*В парламенті*», «*На власних поминках*».

За структурою виділяють заголовки-слова, заголовки-словосполучення та заголовки-речення. У досліджуваному матеріалі представлені саме заголовки-словосполучення, серед яких можна виділити лексичні та синтаксичні одиниці.

Лексичні словосполучення є синтаксично нерозкладними, цілісними назвами. Прикладами є: «*Замок Шенборна*», «*Чистий четвер*», «*Пустеля Арава*».

Існує також група заголовків, що відповідає синтаксичним словосполученням, які можна поділити на сурядні та підрядні. Серед сурядних домінують утворення з єднальним сполучником, що відображає стосунки героїв або взаємозв'язок подій, наприклад: «*Це моя і твоя Україна*». Також сполучник може підкреслювати основний конфлікт твору, протиставлення героїв або ключові теми, як у заголовку «*Воля чи смерть*».

Серед заголовків-підрядних словосполучень виділяються два основні типи. Перший містить якісні ознаки об'єкта, як у «*Кольори сірих зон*», «*Майдан диких янголів*», «*Маленька Батьківщина*», «*Непередбачувана розмова*», «*Невидумана рісторія*», «*Королева червоних ліхтарів*». Другий тип передає відносні характеристики, прикладами є: «*Турецький мотив*», «*Карпатські роздуми*», «*Нічний дозор*», «*Театральні вечори. Тернопіль*», «*Козацький марш*», «*Національна ідея*», «*Солов'їний конгрес*», «*Святкове полювання*». Особливу роль у формуванні заголовку іноді відіграє зворотний порядок слів, що робить його більш виразним, як у «*Містечко провінційне*» або «*Сорочка вишивана*».

Займенники в заголовках виконують важливу функцію: вони не тільки вказують на відносини між об'єктами, а й задають точку зору автора або героя, створюючи відчуття близькості чи належності. Вони можуть позначати особисту, колективну чи абстрактну приналежність, а також підкреслювати ставлення до подій і явищ. Наприклад: *«Моє покоління»*, *«Укροїна в мені»*, *«Тиша - моя молитва»*, *«Собі сам»*, *«Моя честь – Україна»*, *«Ваше крилатосте»*, *«Своя орда»*, *«Мій Рубікон перейдено»*, *«Твоя в'язниця»*, *«Хто кому каїн»*, *«Революція – це я»*, *«Це моя і твоя Україна»*, *«Якщо ти воїн»*. Таким чином, займенники у заголовках не лише виконують граматичну роль, а й стають інструментом семантичного й емоційного забарвлення тексту, допомагаючи передати авторське ставлення, підкреслити значущість події або персонажа та зробити заголовок більш виразним і запам'ятовуваним.

Серед заголовків Олександра Смика часто трапляються також топонімічні назви. Топоніми — це власні географічні назви, які позначають реальні або символічні місця: міста, країни, регіони, гори, річки тощо. У художніх творах вони часто виконують не лише інформативну, а й емоційно-образну функцію, адже допомагають авторові створити атмосферу простору, у якому відбуваються події, або передати власні переживання й асоціації, пов'язані з певним місцем.

Серед заголовків трапляються такі топонімічні назви: *«Почаїв»*, *«Броди»*, *«Луцьк»*, *«Литва»*, *«Нотрдам»*, *«Рівне. Місто майбутнього»*, *«Пряшів»*, *«Донбас»*, *«Єрихон»*, *«Ейлат»*, *«Берлін»*, *«Полтава»*, *«Рось»*, *«Рондо»*, *«Галичина»*, *«Швеція. Етюд»*, *«Полісся. Дощі»*, *«Остроз»*, *«Рівненщина»*, *«Луцьк (90-ті роки)»*, *«Барселона»*, *«Проль. Австрія»*, *«Цюрих»* та інші.

Такі заголовки відображають широту світогляду митця та його глибокий зв'язок із простором, у якому він живе або який відвідував. Через топоніми автор відтворює історичну, культурну й духовну географію свого життя, адже кожне назване місце — це не просто точка на мапі, а спогад, емоція, враження, життєвий досвід.

Іноді Смик у такий спосіб розповідає про конкретне місто чи подію, пов'язану з ним, а іноді — використовує топонім як символ, через який говорить про власний внутрішній стан, духовні пошуки або національну ідентичність. Тому, топонімічні заголовки у творчості Олександра Смика виконують подвійну функцію — вони є географічними орієнтирами його життя й водночас образними маркерами його душевного та мистецького шляху.

Отже, заголовок у творчості Олександра Смика виступає ключовим елементом тексту. Він не лише називає твір, а й задає напрямок сприйняття, прогнозує його зміст, активізує увагу читача та створює емоційний та образний ефект. Завдяки заголовкам читач отримує початкову орієнтацію у тематиці, сюжеті та настрої твору, а також формується його власне сприйняття тексту, яке може змінюватися після прочитання.

Структурно заголовки Смика представлені різними моделями — від окремих слів до словосполучень і речень, серед яких переважно зустрічаються словосполучення сурядного та підрядного типу. За семантикою вони охоплюють назви з антропонімами, топонімами, назвами об'єктів, місць, явищ та подій, а також заголовки, що передають часові, просторові або емоційні характеристики. Особливе значення мають епітети та займенники, які роблять заголовок виразним, допомагають передати авторське ставлення, підкреслюють конфліктні або символічні аспекти тексту та сприяють його запам'ятовуванню.

Таким чином, заголовок у творах Олександра Смика є концентрований, багатофункційний та образний елемент, що поєднує в собі авторську інтенцію, семантичну насиченість і художню цілісність, виступаючи своєрідним мікрообразом тексту, який очікує свого розгорнутого розкриття під час читання.

Список використаних джерел

1. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: Збірник статей. Одеса, 2008. 328 с.
2. Смик О. І. Україна в мені. Тернопіль: Джура, 2010. 163 с.
3. Смик О. І. Якою мовою говорять у раю. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. 152 с.
4. Смик О. І. До неба і вище. Тернопіль: Підручники і посібники, 2012. 160 с.
5. Смик О. І. Карамельки світу. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2015. 112 с.

Vіta Семанюк,

v.semaniuk@wunu.edu.ua

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;

Науковий керівник — кандидат філологічних наук, доцент,
Світлана Бородіца

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛИКОЇ ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС

Велика проза Марії Матіос, представлена знаковими творами «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Нація» та іншими, є яскравим зразком психологічного письма, що тяжіє до вираження глибинних емоцій, виявлених у патріотичних, життєвих та суспільних процесах. Авторка майстерно проникає в «безодню людських станів», доводячи емоційне напруження до максимуму. Центральною віссю сюжету часто виступає концепція гріха і неминучої покути, яку увиразнюють релігійно-міфологічні мотиви. У цьому контексті авторка конструє художню картину світу, заґрунтовану в систему моральних цінностей та життєвих установок персонажів, змодельованих як складний «ансамбль відносин», вільний від однозначних, «чорно-білих» оцінок.

Проза М. Матіос часто емоційно-вибухова та, відповідно, відверта, бо вона «чесна із собою». Реставрація живої мови буковинського регіону, майстерне використання говірки та барвистих діалектизмів надають її текстам автентичності й соковитого пленеру народного життя. Проза авторки,